

جریدہ علمیہ

مشیت جلیلہ اسلامیہ ناک جریدہ رسمیہ سید

شوال ۱۳۳۷

عدد ۴۷

آیدہ بر نشر اول نور

بشبحی سنہ

علم کلام

— احکام شرعیہ دینیہ نك کیفیت اعتقاد و عملہ تعلق —

شریعت محمدیہ بہ منسوب اولان احکامك بر قسمی کیفیت اعتقادہ ، دیگر قسمی دہ کیفیت عملہ متعلق اولدیغندن ایکی قسمدر .

اولکیسی : عقلاً و نقلاً اعتقادی واجب و لازم اولان احکام یقینیہدر . بو احکامی تحصیلدن مقصد ، اصل اعتقاد اولغله شوقسمہ احکام اصلیہ و اعتقادیه ، اثباتی حاوی اولان علمہدہ علم التوحید و الصفات و علم کلام تسمیہ اولنور . بوده آمنت بالله الی آخرہ نك مضمونی اولان احکام جلیلہٗ اصلیہدر .

بو احکام اصلیہدہ زمانك ، مکانك ، مزاجك اصلاً دخل و تعلق اولمادیغندن بونلر هیچ بر زمان و مکانده تبدل و تغیرہ معروض اولماز . و جمیع انبیانك تحت تصدیقندہ اولدیغندن بونلر اصلاً نسخ جریان ایتمز .

بونك کی جمیع شرایعده مقرر و محفوظ اولان قواعد اساسیہ دخی هیچ بر وقت دیکشمز . آنلرده حفظ دین ، — یعنی توحید باری — حفظ عقل ، حفظ نفس ، حفظ نسب ، حفظ مال درکہ هر زمان احکام شرعیہ بواساسلر اوزره بنا قیلنور . فلنم قال من قال :

قد اجمع الانبیا والرسل قاطبة

على الديانة بالتوحيد في الملل

و حفظ نفس و مال معهما نسب

و حفظ عقل و عرض غیر مبتذل

ایکنجیسی : عبادات ، معاملات ، عقوباته تعلق ایدن احکام دینیہدر . ادلهٗ سمعیہدن استنباط اولتان بوا حکامدن مقصد اصلیہ تفرع ایدن اصلاح عمل اولغله شوقسمہ دخی احکام فرعیہ و عملیہ ، دلائل شرعیہ ایله بیانی کافل بولسان علمہدہ جهت شرعدن استفاد اولمسیله علم الشرایع و الاحکام تسمیہ اولنور .

بو احکام فرعیہ و عملیہدہ زمانك ، مکانك ، مزاجك آرزوچوق دخل و تعلق واردر . ایشته « الاحکام تغیر بتغیر الازمان » قاعدهسی بوا حکام فرعیہ عملیہ حقیقہدر . چونکه

احکام فرعیہ ابتدا یک سادہ بر صورتہ باشلامش بعدہ انسانلر تکمل ایتدکجه احکام مذکورہ دخی او نسبتہ تکمل وترقی ایلہ ادوار واعصارک استعدادینہ کورہ پیانی پیغمبران عظام ورود ایش وشرایع سالفہنک فروع احکامہ دائر بعض اقسامی مصالح عبادہ کورہ آز وجوق تبدل وتغیر ایشدر . بوتبدیل دخی مصالح عبادہ رعایت حکمتہ منفی حکم سابق شرعی ایلہ عمل مدتک نہایت بولدیغنی وحکم لاحق شرعی ایلہ عمل مدتک دخی حلول ودخول ایلدیکنی افادہ ایتدیکندن حکم سابقک انتہای مدتہ بیاندن عبارتدر . بو وجهلہ احکام فرعیہ وعملیہ بعض تبدلاتہ معروض قالمش ، نہایت فکر بشرک دور تکملہ مصادف اولان قرآن معجز بیانک احکام جلیلہ فرعیہ سنده قرار قیلمش ، بودہ تکامل قاعدہ سنہ تمامیلہ موافق دوشمشدر .

ایشته مسائل دینیہ مز ، شو احکام جلیلہ بی حاوی ایکی بویوک واسع علمدن عبارت اولوب عصر عالی رسالتناہیدنبری بین المسلمین معلوم ومتداولدر .

— صدر اسلامده تدوین عقایدن استغنا —

طلوع آفتاب اسلام ایلہ جزیرۃ العربده وبعدہ بلاد سائرده انوار ایمان وهرفان تموج ایتدی . فخر عالم اقدمنر تعلیم کتاب و حکمت ایلہ ناسک قوۃ نظریہ لرینی ، فضائل اخلاقیہ ایلہده قوۃ عملیہ لرینی تنبیہ واکمال بیوردی . بناءً علیہ صدر اسلامده بولتان اصحاب کرام حضراتی بالذات شرف مصاحبت نبی ، تابعین ذوی الاحترام دخی قریت عہد پیغمبری برکاتیلہ صفوت عقایدہ مالک ایدیلر . بوندن ماعدا زمان مذکورده وقایع واختلافات نادرالوقوع ایدی . شاید برمشکل مسئلہیہ تصادف ایدیایرسہ خلفاءراشدینہ وآراء صاحبہلری قطعی اولان ثقات کاملینہ سهولتہ مراجعت اولنوردی . مشار الہم حضراتی طرفندن دخی مراجعت اولتان مسائل خصوصندہ کتاب جناب باری وسنن سفیۃ حضرت پیغمبریدن بالاستخراج وقوعبولان مشکلات کشف وحل ایدیلر ایدی . وامور عباد بروجہ مطلوب محور شرع شریفده دوران ایدردی . مشار الہمک مقصد اصلیلری اعلاء کلمۃ اللہ ایلہ عالمی ظلمت کفر ومعاصیدن تطہیرہ وانوار ایمان ایلہ قلوب ناسی تنویرہ حصر اوقاتدن عبارت اولوب ذکر اولتان علم توحید وشرایعک تدوین وتالیفندن مستغنی ایدیلر .

علوم دینیہ نیک سبب تدوینی —

وقتاً کہ آفتاب عالم رسالتک آفاق فنادن افول و غروب و اوزادی . نور نبوتک تبعادی سبیلہ احوال دیکشدی . صحابہ کرام حضراتی لدی الایجاب اطراف بلادہ طاغلدی . نطق اسلام توسع ایتدی . کوندن کونہ اختلاف افکار و تشنت آرائحدث ایدرک بدعت و هوا جانفہ میل و توجه تکثر ایتدی . وقایع وامہات مسائلدہ ائمہ دین و علمای مسلمینہ مراجعت چوغالدی . بناءً علیہ « الاحکام بتغیر بتغیر الازمان » موجبنجہ کوریلان شولزوم اوزرینہ علمای کرام و مجتہدین عظام حضراتی عقاید اهل ایمانی محافظہ ایچون علوم دینیہی آیات واحادیثدن استنباط ودلائل عقلیہ ایلہ تحکیم اساس و مناط ایدرک عقاید حقہی عقاید باطلہدن تفریق ایتدیلر . استخراج ایتدکری قواعد واحکامی ضبط و تفسیر ایچون برطاق اصول واسطلاحات وضعنہ تصدی ایتدیلر . تبیین مذاهب واختلافات خصوصندہ سنی بلیغ کوستردیلر . عقاید حقہی محافظہ ، بدع وضلالاتی رد مقصدیلہ احکام اصیبة اعتقادیہی ادله یقینیہ سبیلہ بیلدیرن علمہ « علم توحید » و « فقہ اکبر » و صوکرہ لری علم کلام دیدیلر . احکام فرعیہ عملیہی ادله تفصیلیہ سندن بالاستنباط بیلدیرن علمہدہ « علم فقہ » واحکام فرعیہ عملیہی افادہ بابندہ احوال ادله سندن اجمالاً بحث ایدن علمہدہ « اصول فقہ » تسمیہ ایتدیلر .

— بوخصوصدہ الک اول تدوین اولنان کتاب —

اساس دین مبینی و مسلک اصحاب کنزینی حفظ و حمایہ مقصدیلہ معتقدات اسلامیہدن الک اول تدوین اولنان اثر ، سر آمدان ائمہ نیک پیشواسی « امام عظم ابوحنیفہ النعمان » افندمزک « الفقہ الاکبر » نام کتاب مستطابیدر . امہات مسائل اعتقادیہی جامع اولدینی جہتلہ علمای کلام ، ہب او اساس اوزرینہ بنای احکام ایلمشلدرد . مشار الیہک آثار جلیلہ سندن بری دہ « العالم والمتعلم » نام کتابیدرہ کتاب مذکور دہ عالم ایلہ متعلم بیتندہ عقاید دینیہ متعلق محاورات لطیفہ تحریر بیورمشلدرد . فقہ اکبر کتابی مشار الیہک تلامیذ مشہورہ سندن ابو مطیع البانی (العالم والمتعلم) کتابی دہ محمد بن مقاتل الرازی نقل واستساخ ایدرک نشر ایلمشلدرد . کذلک مشار الیہک حین وفاتندہ املا بیوردینی (کتاب

الوصیه) ده عقاید اهل سنت کاملاً درج اولمشدر. مشارالیه حضرتعلری هجرت نبویه نك
سكساتجی سنه سنده كوفه ده مهد آرای شهود، یوزاللی تاریخنده بغدادده ارتحال دارخلود
بیورمشدر. زمان تابینه علم و فضل و اجتهاد ایله مشهور آفاق اوله رق هرکس
عندنه قولی معمول به اولمشدر. دینی اساسندن قلع ایتیم ایستیان ملاحده و دهریلری
ودین اسلامدن اولیان درلو درلو بدعت و خلاف حقیقت شیلری دینه اسناد ایدن فرق
ضاله رجالنی الزام و تبیکت ایله نأثره فتنه و فسادلرینی سوندیرن اوزات عالی در. احیای
معالم شریعت خصوصنده سبق ایدن خدمات سنیه لری تصورک فوقنده در.

لقد زان البلاد ومن علیها امام المسلمین ابو حنیفه
باحکام و آثار وفقه کآیات الزبور علی صحیفه
فافی المشرقین له نظیر و لافی المغربین و لایکوفه

ابو حنیفه کنیه سیله یاد اولنسی: انهای اجتهادلرنده رؤس مسائل ضبط و قید ایچون
تزد طالبلرنده دوات بولندیرمق عادت سنه لرندن ایدی. لسان عراقده دواته حنیفه اطلاق
اولندیرندن دواته ملازمترین سیبیل (ابو حنیفه) کنیه سیله یاد اولنمشدر.
یاخود (حنیفه) لفظی ناسک و عابد معناسنه اولان (حنیف) ک مؤتی اولوب حضرت
امامک جماعت حنفایه پدر مقامنده بولندقلری جهندن ناشی آنکله تکنیه اولنمشدر.
یوقسه (حنیفه) نامنده حضرت امامک کریمه سی یوقدر. چونکه مشارالیه حضرت
لرینک (حامد) نام مخدوم مکرملرندن ماعدا اولادی اولمدیغنی ابن حجر هیثمی مناقبنده
بیان بیورمشدر.

اهل سنت ایله جدال و نزاع خصوصنده علم کلامه دائر ایلمک اثر تألیف ایدن رئیس
المعتزله واصل بن عطاءدر. بعده ابوالهذیل علاف و نظام کبی شیوخ معتزله اصول فلسفیه
ایله قواعد کلامیه بی مزج ایدرک مذهبیلری فلسفه ایله تأییده قیام ایتدیلر.
او عصرده اهل اسلام آره سنده ایکی درلو عقاید نشر اولنوردی. بریسی (اهل سنت
و الجماعت) عقایدی ایدی. اولوقت اکا علم توحید و فقه اکبر تسمیه اولنوردی. دیگر
اهل بدعتک عقایدی ایدی. اکاده (علم کلام) دینوردی. ایشته اهل سنت علماسی، ناسی اهل
بدعتک عقایدی اولان و فلسفه ایله مخلوط بولنان او علم کلامدن منع و تحذیر ایدرلردی.

— ابو منصور الماتریدی و ابو الحسن الاشعری —

آند نصکره اعتقادیاته همت ایدنلر اهل سنت و الجماعتک ریئسی ابو منصور الماتریدی و ابو الحسن الاشعری حضراتیدر .

مشارالیهامدن امام الهدی ابو منصور محمد حضرتلری ماوراءالنهرده [۲] سمرقندده (ماترید) نام محله دنیایی تشریف ایله دین مینه نصرت و سنت رسولی تقویت ایدرک هجرت نبویه نك اوچیز اوتوز اوچ تاریخنده سمرقندده هجرتسرای علینه رحلت بیوردیلر . مشارالیه حضرتلری ایونصر عیاضک ، بوده ابوبکر جرجانی نك اوده امام محمد بن حسن شیبانی نك اوده امام اعظم افندضک تلمیذی ایدی .

بومذهب ، رومایی وانا طولی وبلاد ماوراءالنهر و هندوچینک اهل اسلامی آرہ سندہ مشهوردر . فروعدہ حنفی المذهب اولانلر اصول اعتقادده بومسلاک قویمه سالکدرلر .

ابو الحسن الاشعری حضرتلری ایسه جدی بولنان اصحاب کرامدن ابوموسی الاشعری حضرتلرینه منسوبدر . (اشعر) یمندہ برقیلهدر . ایکیز التمش ده بصرہ ده زیور کهواره وجود و اوچیز یکریمی درت ویا اوتوز سنہ سندہ بغدادده هازم کلزار خلود اولمشدر . مشارالیه مقدا معتزلهدن و اوچیز اوچ تاریخنده وفات ایدن مشهور ابو علی جبائی نك تلامیذندن ایکن (اخوة ثلاثه) مسئله سندن طولایی آندن آیریلش و مذهب اهل سنتی زویج و تأیید ، قواعد و عقاید دینی تشدید ایتمشدر .

شویله که : معتزلیه کوره باری تعالی حضرتلرینه عبادی حقندہ اصلح اولانی یایمق واجب اولدیغندن ابو الحسن الاشعری حضرتلری ابو علی جبائی دن (اخوة ثلاثه) - یعنی بری طاعت و دیگرکی معصیت اوزره یشایان ، دیگرکی ده صغیر ایکن فوت اولان اوچ فرداش - حقلمندہ نه دیرسک دیه سؤال ایتمش ، جبائی دخی « اولکیسی جنت ایله مثاب ، ایکنجیسی ایسه سزاوار عقاب ، اوچنجیسی ده نه معاقب ونده مثاب اولور ، دیه جواب

[۲] ماوراءالنهر آسیای وسطی ده جیحون مھراسنک شمالندہ کی یرلرک اسمیدر . بخارا ، چین ، خوقند خاققلرله سائر بلاد ترکستانی حاویدر . سیحون مھراسنه قدر ماوراءالنهر صابیلیر . شمدی جیحونه (آمو دریا) و سیحونه (سیر دریا) نامی ویریلور .

ویرمش ، اشعری ده « اگر او چنجیسی یارب سن بنی معمر اید ایدك بن دخی صالح اوله رق مؤمن قرداشم کبی جنته کیرر ایدم دیر ایسه » دیمسی اوزره جبائی ده جناب حق « بن بیلورم که سن معمر اولسه که همه حال فاسق و مفسد اولوب عصیان اید جکدك و بوسبيله جهنمه کیره جکدك ؛ بناءً علیه بویه عصیان ایدوب جهنمه کیرمکدن ایسه چوجوق ایکن اولمك دها خیرلودر » دیر . دیدکده اشعری : احوالده ایکننجیسی دیرسه که « یارب بنم عصیان اید جکمی بیلوردك ، نیچون بنی کوچوك ایکن قرداشم کبی اولدورمدك که کناه ایشلیوب ده تاره کیرمه ایدم » دینجه جبائی مهوت اولمش ، اشعری حضرتلری ده آنک مذهبنی ترک ایلله سلف صالحینک مذهبی اولان مذهب اهل سنته سلوک ایتمش و آندن صوکره قواعد اعتزالی هدم و مبانی حق احکام ایلله مشغول اولمش واکا تابع اولانلره اشاعره ، بحث ایلدیکی مسائله ده اهل سنت علم کلامی دینمشدر .

بومذهب خراسان و عراق و سوریه و بلاد مغربده مشهوردر . فروعه شافعی المذهب اولانلر و مالکی لر و اکثر حنبلی لر ، بو مسئلهک سالکدرلر .

مشارالیهما ابو منصور الماتریدی و ابو الحسن الاشعری حضراتی ، اعتقادلرینی اساس متین سنن سنیهیه بنا ایدوب اوتاد اصول شرعیه ایلله ترصین و تحکیم ایتدکلریمچون (اهل السنة والجماعة) عنوان جلیانی حائزدرلر .

حنفی لر ماتریدی ، شافعیلر اشعریدر . یعنی امام ماتریدینک اصول اعتقادیاتی امام اعظم و اتباعنک رأیته موافق و امام اشعرینک اصول اعتقادیاتی ده امام شافعی و اتباعنک رأیته مطابق دوشمش اولدیغندن عملده حنفی اولانلر اعتقادده ماتریدی و عملده شافعی اولانلر اعتقادده اشعریدر . کذلک ماتریدی الاعتقاد اولانلر عملده حنفی ، اشعری الاعتقاد اولانلرده عملده شافعیدر دیمکدر .

ماتریدی ایلله اشاعره آره سنده بعض مسائله اختلاف اولندیسه ده آنلرک بعضیسی نزاع لفظیدر . اختلاف ایتدکلری مسائلک جوغنده طرفینک رأیلرینی توفیق ایتمک قابلدور . حقیقتده بدعت و ضلالتیه نسبت اولنه جق بر ماده یوقدر . بناءً علیه بعض اشعریه مقالات ماتریدی نك بعضیسنی و بعض ماتریدی ده دخی مقالات اشعریه نك بعضیسنی اختیار و ترجیح ایتمشلردر .

اشاعره ، ماتریدیہ مقابلندہ ذکر اولنورسہ امام اشعرینک اتباعی مراد اولنور . اهل بدعت و فرق ضالہ مقابلندہ ذکر اولنورسہ عموماً اهل سنت والجماعۃ مراد اولنور . وبوصورندہ اشاعره ، ماتریدیہ دہ شامل اولور .

ماتریدی مذهبى ابوالمعین النسیفک آثاریلہ توسع ایتش ، ابوبکر باقلانی کی مشاہیر علما دخی اشعریہ انفساب ایتسکله مذهب اشعری تأید ایشدر . اشعری ایله باشلایان اهل سنت علم کلامی - لازم کلان مقدمات عقلیہ بی وضع ایتدیکندن ناشی - باقلانی ایله کمال بولوب امام الحرمین ابوالمعالی ایله توسیع اولندی . واکثر بلاد مسلمیندہ منتشر اولدی .

— کلام متقدمین ، کلام متأخرین —

علم کلامک اوائل حالی وابتدای نشائی بحث سابقہ بیان اولندینی وجهلہ ایدی . بونک حاوی اولدینی خلاقیات ، فرق ضالہ اسلامیه خصوصاً معتزلہ دینیلان فرقه ایله جریان ایدن خلاقیاندر . ایشته بوکا (کلام متقدمین) دیرلر .

مؤخرأ علوم ریاضیه و فلسفیه خلفای عباسیہ دن منصور و مأمون خلیفہ لک همتلریله یعقوب کندی ، حنین بن اسحق ، ثابت بن قره و سائر لری طرفندن لسان عربیه نقل و ترجمه اولندی . خلق ، فلسفیات ایله زیاده توغله باشلادی . اشبو توغل ، فساد عقایدی منتج اولماق ایچون ، فلسفهک مغایر شرع شریف اولان جهتی رد و ابطال خصوصندہ متکلمین دخی فلسفیات ایله پک چوق اوغراشهرق علم کلامه خیلی شیلر درج و ادخال ایتدیلر . علمای اسلامیه قدم عالم و حشر جسمانی انکار کی اصول اسلامیه مخالف اولان اقوال باطله فلاسفیه رد و ابطال ایتدکاری کی فرق ضالہ افرادی طرفندن اصول فلسفیه تقلیداً مشرب و هوالرینه کوره احداث ایدیلان آثار بدعیه و آرای غیر شرعیہ بی تزییف ایله بسط مقال ایشلدر .

بوفرقلرک اکثریسی خصوصاً معتزلہ طائفه سی دلائل نقلیه راضی اولماشلر واکثر اصولده اذیال فلاسفیه تشبیله محض عقلی و فلسفیه بی اصول عقایدہ قاریشدیرمشلر و بین الناس مذهب لری اشاعه ایله عقاید حقه اهل سنتی اخلاص تصدی ایشلدر .

علم کلامده بواصول اوزره ابتدا کلام تألیفیه اقوال متبده و فلاسفیه رد و ابطال ایدن ، حجة الاسلام ابو حامد محمد الغزالی حضر تلریدر . مشارالیه امام غزالی درتیوز الی

سنه سی طوسده غزاله نام محله تولد ایدوب امام الحرمیندن تحصیل ایتش و بشیوز بش تاریخنده ارتحال داربقا بیورمشدر . آثار نافع و مؤلفات عدیده سی واردر .
مشارالیه غزالیدن اعتباراً متأخرینک علم کلامی ظهور ایتدی . اصول منطقیه نک
صحیح قبول ایدلدی . غزالی ایله برابر عقاید دینییه مخالف اولا مباحث فلسفیه نک رد
وابطالی ده علم کلامه داخل اولدی . فخرالدین رازی حضرتلریده امام غزالی نک طریق
ومسلکنی استکمال ایله کلام و فلسفیه فی مزج ایتدی . بر چوق آثار جلیله میدان
قویدی . مشارالیه فخرالدین محمد الرازی حضرتلری بشیوز قرق اوج تاریخنده (ری) [۴]
شهرنده تولد ایدوب النی یوز النی تاریخنده هرانده [۵] ارتحال دار نعیم ایلشدر . بعده
سیف الدین آمدی و ناصرالدین بیضاوی و قاضی عضدالدین الایچی ودها صکره سعدالدین
تفتازانی ایله سیدشریف جرجانی اووادیده نشر کلامه سی وغیرت ایتشلردر . ایشه اقوال
فلاسفه و متبعه یی رد ایدن کلامه ده (کلام متأخرین) دیرلر .

— زمان س ادتن صکره اهل اسلامک فرقه لره افتراقی —

زمان سعادتده اهل اسلام اعتقاد واحد اوزره ایدیلر . ارتحال نبوی وقوعیه وحی
الهی منقطع اولدیفندن اصحاب کرام آره سنده بعض اختلافات ظهوره کلیوردی . فقط
اصحاب کرام آره سنده وقوعبولان اختلافات هپ احکام شرعیة فرعییه دائر اولوب
اعتقادیاته دائر بحث و اختلاف اولمازدی . اوده مراسم دین مبینی اقامه و مناهج شرع
قومی ادامه مقصدینه مبتنی ایدی .

ایام صحابه ده یواش یواش خوارچ و شیعه فرقه لری یوز کوسترمش و یهلاک

[۴] (ری) قدیم و مشهور بر شهردر . بوشهر ، ایران قدیم ملوک زمانلرنده معمور اولدینی کی
حضرت عمر رضی زماننده فتح اولوب اوائل دور اسلامده دخی معموریتنی محافظه ایتش و سلجوقیلرک
پای تختی و بر چوق علمای اسلامک مسقط رأسی بولمشدر . شمدیکی حالد خراب اولوب ترلاردن
و کلبه لردن عبارتدر . طهرانک بش کیلومتره جنوبنده در . سوریه قسماً قائم اولوب یکرمی کیلومتره
طولنده در . اطراف یی ساعتده دور اولنه بیلدیکندن شهر قدیمک وسعت و جسامتنه دلالت ایدر .
(ری) نسبتده علی غیر قیاس (رازی) دینور .

[۵] هرات ، مقدما خراسان خطه واسعه سنک مرکزی مشهور و معمور بر شهر اولوب شمدیکی
حالد اولدجه معمور افغان خانلرنک مرکزیدر .

فیک انسان محب غال و مبغض قال ، سری ظهور ایتش ایدی . دها صکره ایسه نیجه بدعتلر
و یا کلش اعتقادار میدان المش و فخر رسالت افندمزنک « اتبعوا ولا تبغوا . و انما هلك
من كان قبلکم لما ابتدعوا فی دینهم و ترکوا سنن انبیائهم و قالوا بآرائهم . فضلو واضلوا »
— یعنی سنن سنیه مه اتباع ایدیکمز بدعتده بولنمایکمز . چونکه سزدن اول کلنلر دینلرنده
اظهار بدعت و پیغمبرلرینک سننلرینی ترک ایدوب کندی رأیبریلر حرکت ایتدکلرندن
بوللرینی شاشیردیلر . باشقهلرینی ده شاشیرتدیلر . — حدیث شریفنک منطوق منیفقه مخالف
اوله رقی نیجه نیجه بدعتلر ظهور ایتش ، نهایت افتراق حدیث شریفی مصداقنجه آخر ایام
صحابیه قدر بالتدریج اختلافلر چوغالمشدی . معبد جهنی و غیلان دمشقی کی اشخاص
ظهور ایدرک قدرده یعنی هرشی تقدیر الهییه اسنادده مخالفت ایتمکه (قدریه) یعنی
قدری نفی وانکار ایدنلر مذهبی میدانه چیقمش و اختلافلر کیتدکجه تشعب ایدرک فرقه
ناجیه اولان اهل سنتدن بشقه اصولاً معتزله ، شیعه ، خوارج ، مرجئه ، نجاریه ،
جبریه ، مشبهیه و فروغاً ایتش ایکی فرقهیه متفرق اولمشدر . بوفرقه لک جمله سی ابن
حزمک (الفصل) نده و ابومنصور بغدادی نک (الفرق بین الفرق) نام اثرنده و امام
شهرستانی نک (الملل والنحل) کتابیلر شرح موافقک نهایتنده برتفصیل ذکر و بیان اولمشدر .
اصول دینده ابتدا باب خلاقی کشاد ایدن طائفة معتزله درکه : قول فعلنک خالقیدر
دیه رک افعال عبادی کندی قدرتلرینه نسبت و قدری انکار ایتدکلرندن فی الاصل اقبیلری
(قدریه) ایدی . آنلر تابعیندن حسن بصری حضرتلرینک تلامیذندن واصل بن عطاءنک
توابعیدر . معتزله تسمیه سنه سبب بودرکه : حسن بصری حضرتلری [۶] عادتلری
و جهله مسجد شریفده تدریس علم ایله مشغول ایکن مجلسنه خارجدن بر شخص کلوب
یا امام زمانمزد بر جماعت (یعنی خوارج) مرتکب کیره بی تکفیر ایدیورلر . دیگر بر
جماعتده (یعنی مرجئه) کفر ایله طاعتک فائده سی اولمادیفی کی ایمان ایله معصیتکده
ضرری یوقدر دیورلر . بز فصل اعتقاد ایدلم . دیدکده حسن بصری حضرتلری جواب
و یرمک اوزره تأمل ایدرکن واصل بن عطاء همان کلامه باشلایه رقی « بن صاحب کیرهیه
مطلق مؤمن ده دیم کافر ده دیم » دیدی . و او مجلسدن قالدورق مسجدک دیرکلرندن

[۶] حسن بصری حضرتلری تابعیندن و مشاهیر اتقیدان اولوب اصحاب کرامک برچوخیله ملاقی
اولمش و جوق احادیث شریفه نقل ایتش در . والده سی ، ازواج مطهراتدن ام سلمه رضی الله عنهانک
جاریه سی ایدی . مشارالیها کندیسی دفعاتله قوجاغنه آلمش و علی روایة عه دخی و برمشد . هجرتک
بکرمی بر قاریخنده طوغمش و یوزاون قاریخنده سکسان طقوز یاشنده بصره ده ارتحال داربقا ایلشد .

برینک یاننده اقامت ایله باشنه طویلانان جماعته « مؤمن اسم مدحدر . فاسق ایسه مدحه لایق دکلدرد . بناءً علیه فاسق مؤمن دکلدرد . اقرار و عمل خیرک وجودی جهتله ده کافر دکلدرد . بوصورته صاحب کیره مؤمن ده دکلدرد کافره دکلدرد . ومنزله بین المنزلتین - یعنی کفر ایله ایمان آره سنده واسطه - واردر » دیه تدریسه باشلادی . حسن بصری دخی بوحاله بناءً آنک حقنده (قدا عززل عنا واصل) بیورمقله اكا و آنک مذهبه تابع اولانلره معتزله تسمیه اولمشدر .

معتزله ، قول کندی افعال اختیاریه سنک خالقیدر . جناب باری اوزرینه عبادی حقنده اصلح اولان شیرلی ایشلمک ، مطیع اولانلره ثواب ، طاصی اولانلره عذاب عقلاً واجبدر ، دیهرک زعملرنجه بوکا (عدالت) دیدیلر . جناب حقت صفات حقیقه قدیمه سنی ده نفی وانکار ایله وهملرنجه بوکاده (توحید) نامی ویردیلر . وبناءً علیه کندیلری (اهل عدل و توحید) تسمیه ایدرک اهل سنت حضراتنه تعریضده بولندیلر . حالبوکه جناب حق بونلرک نفی ایتدکلری صفتلره متصف اولینجه آمر و ناهی اولیه جنی جهته قوللرک افعال قبیحه سی اوزرینه وجوبیه حکم ایلدکلری تعذیبک ظلم اولسی و قول کندی افعال اختیاریه سنک خالق اولدینی صورته جناب حقه شریک اولسی لازم کله جکمندن عدالتلری توحیدلری و توحیدلری ده عدالتلری ابطال ایتمکله مذهب برینک بطلاتی بیان ایچون بشقه دلیلله حاجت قالماز .

لکن معتزله نکی صفاتدن مقصدلری ، صفاتک ذات باری اوزرینه زائد اولسی نفی اولدینی - یعنی صفات قدیمه الهمیه نکی معناری ذات باری ایله حاصل اولمق معناسنه ذات بارینک مقتضای ذاتی اولوب بشقه واسطه اولدینی - ادما ایتلری و عبدک خالق اولسی اسباب و آلات ایله و جناب حقت قولده خلق و ایجاد بیوردینی قدرت واسطه سیله اولدینه جناب حق ایسه بالذات خالق اولدینه قائل اوللری جهتله هر نه قدر کفره نسبت اولنلر لرسده لکن ظاهر نصوصه مخائف اولقله کلاملرینک بطلانی ظاهر در . ضرورات دینه دن مجمع علیه اولان برامری انکار ایتدکجه اهل قبله نکی تکفیر اولنیه جنی آتی ده بیان و تفصیل اولنه جقدر .

دارالحکمة الاسلامیه اعضاسندن عربکیری

مصباح عوفی